

تبیین راهبرد مناسب بر ماندگاری جمعیت در سکونتگاههای روستایی (مطالعه موردی دهستان سلوک شهرستان هشتروند)

حسن مطیعی لنگرودی* / محمدرضا رضوانی* / مرتضی نوربخش** / محمد اکبرپور سراسکانرود***

1391/04/26

تاریخ دریافت مقاله:

1391/07/09

تاریخ پذیرش مقاله:

چکیده

موضوع مهاجرت‌های روستایی - شهری همواره مورد توجه اندیشمندان علوم مختلف است. مهاجرت در کشورهای در حال توسعه باعث بدتر شدن اوضاع در مبدأ از یک سو و از سوی دیگر ایجاد مشکلات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در مقصد به دلیل عدم وجود امکانات اضافی متناسب با میزان مهاجرت می‌شود. لذا طی دهه‌های گذشته تلاش‌های بسیاری در جهت شناخت این پیامدها و جستجوی راهکارهایی جهت کاهش این معضل صورت گرفته که متأسفانه به دلیل فقدان دیدگاه راهبردی و یکپارچه چندان با موفقیت همراه نبوده است. در دیدگاه راهبردی با تأکید بر توسعه پایدار یکی از راه‌های ماندگاری جمعیت در روستاها پایدار نمودن کیفیت زندگی روستاییان شامل دستیابی به برابری و حفظ تنوع فرهنگی، افزایش حس جمعی و شهروندی، دست‌یابی به کیفیت و بهتر نمودن کیفیت زندگی و هر نوع تغییر در فعالیت‌های اقتصادی که موجب ارتقاء و بهبود کیفیت زندگی شود، معرفی شده است. در این مقاله با استفاده از ابزار تحلیلی مبتنی بر تکنیک SWOT، نقاط قوت و ضعف داخلی و فرصت‌ها و تهدیدهای خارج از عرصه سکونتگاههای روستایی دهستان سلوک بخش مرکزی شهرستان هشتروند با دید یکپارچه تبیین گردیده و اقدامات راهبردی جهت حل مسائل مربوط به ماندگاری جمعیت در روستاها (مهاجرت)، در روستاهای مورد مطالعه ارائه شده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که می‌توان از طریق توسعه کارآفرینی و نیز رویکرد مشارکتی به برنامه‌های توسعه روستایی ضمن تقویت روحیه و بسط انگیزه، زمینه‌های امیدواری را در روستاها تقویت نمود تا از این طریق پایه‌های ماندگاری در روستاها را تحکیم بخشید.

واژگان کلیدی: مهاجرت، روستا - شهری، دهستان سلوک، شهرستان هشتروند.

* استاد دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران.

** استادیار جامعه‌شناسی و عضو هیئت علمی سازمان آموزش و سنجش کشور.

*** پژوهشگر دکترا و عضو باشگاه پژوهشگران جوان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی. akbarpour1983@yahoo.com

- مقاله حاضر مستخرج از رساله دکترا با عنوان "تبیین الگوی راهبردی مناسب ماندگاری جمعیت در سکونتگاههای روستایی شهرستان هشتروند" می‌باشد که در دانشگاه تهران تدوین شده است.

مقدمه

تا حدود سه دهه قبل، مهاجرت داخلی به‌طور کلی و مهاجرت از روستا به شهر به‌طور اخص، در متون مربوط به توسعه اقتصادی به‌عنوان پدیده‌ای مثبت تلقی می‌شد. مهاجرت سریع داخلی، فرآیندی مطلوب به نظر می‌رسید که طی آن نیروی کار مازاد روستایی به تدریج از بخش کشاورزی سستی گرفته می‌شد و برای ایجاد نیروی کار ارزان برای مجتمع‌های صنعتی رو به رشد به کار می‌رفت. این فرآیند از نظر اجتماعی مفید محسوب می‌شد در حالیکه مهاجرت یک فرآیند انتخاب کننده است که تأثیر زیادی بر خصوصیات اقتصادی، اجتماعی، تحصیلی و جمعیتی می‌گذارد. مهاجرت روستایی برای اولین بار در سال 1982 میلادی توسط گراهام انگلیسی به کار برده شده است. پدیده مهاجرت هم در کشورهای توسعه یافته و هم در کشورهای در حال توسعه وجود دارد، لیکن نوع و ماهیت این مهاجرت‌ها متفاوت است (زنجان، 1380: 146). مهاجرت مقوله تازه‌ای نیست و می‌توان گفت پدیده‌ای است که کشورهای مختلف، برخورد‌های متفاوتی با آن دارند. پدیده مهاجرت نتیجه و حاصل برخورد عوامل جذب کننده و دفع کننده محیطی و فردی سرزمین‌هاست و این مسئله همیشه مورد توجه جغرافیدانان و برخی جامعه‌شناسان است (بیک محمدی و همکار، 1382: 47). در این میان، مهاجرت‌های روستایی - شهری به دلیل پیامدهای اقتصادی - اجتماعی آن، بیش از سایر پدیده‌های جمعیتی مورد توجه قرار گرفته است (Balan, 1996: 9). در کشورهای در حال توسعه رشد سریع جمعیت و وسعت یابی ابعاد خانواده‌های روستایی از عوامل مهم مهاجرت جوانان روستایی به شهرهاست (شکویی، 1383، 104). پدیده مهاجرت‌های بی رویه روستایی به‌عنوان یکی از معضلات اساسی در کشور به‌طور عمده دارای نقش منفی در مبداء

و مقصد مهاجرت می‌باشد. امروزه یکی از دغدغه‌های اساسی دولت کنترل مهاجرت بی رویه، حل معضلات شهری و کاهش عوارض سوء مهاجرت در نقاط روستایی است (عاشری، 1383: 118). در هر حال می‌توان گفت انقلاب صنعتی، نقطه آغاز مهاجرت‌های روستایی به نقاط شهری است (امان‌اللهی بهاروند، 1383، 165). در دهه‌های اخیر تفاوت سطح زندگی در شهر و روستا، یافتن شغل و درآمد بیشتر و استفاده از امکانات آموزشی و بهداشتی و تفریحی بیشتر جزو انگیزه‌های عمده مهاجرت از روستاها و شهرهای کوچک به پایتخت و شهرهای بزرگ است (کوئن، 1380: 284). تاکنون تحقیقات وسیعی بر روی عوامل مؤثر بر مهاجرت روستا - شهری، آثار و نتایج آن در کشور ایران صورت گرفته است و به علت نقش دوگانه این پدیده بر روی توسعه اقتصادی کشور، انجام مطالعاتی که اقدامات راهبردی را جهت مقابله با این پدیده ارائه نماید ضروری است. با توجه به این مهم مطالعه حاضر به بررسی ماندگاری جمعیت در روستاهای دهستان سلوک بخش مرکزی شهرستان هشتروند می‌پردازد تا پاسخی به این سؤال باشد که بر اساس مدل SWOT چه راهبردی جهت ماندگاری جمعیت در روستاهای دهستان سلوک در بخش مرکزی، مؤثر است؟

چارچوب نظری

مهاجرت روستا - شهری از بارزترین نمونه‌های تحرک جمعیتی است که به‌صورت ترک روستا برای زندگی در شهر بروز پیدا می‌کند. مهاجرت روستا - شهری، از دیرین‌ترین و پایدارترین پدیده‌های تاریخ و تمدن بشری است که در پی انقلاب صنعتی و در عصر نوین، ابعاد بسیار بزرگی پیدا کرده است. مهاجرت‌های روستا - شهری یکی از انواع بسیار با اهمیت و شایع مهاجرت

می شود و روستاییان برای ارضای نیازهای خود مهاجرت می کنند" (قاسمی اردهائی، 1385، 57).

دیدگاه وابستگی، مهاجرت را نتیجه انتقال ساختی روستاها از نظام سنتی - زمینداری به نظام صنعتی وادغام آنها در نظام سرمایه داری وابسته می داند. از این رو تکیه این دیدگاه در بررسی مهاجرت ها، روی ساخت اقتصاد جهانی است نه بر توسعه مستقل یک کشور. صاحب نظران این دیدگاه، دو دسته عوامل برای بیان حرکت و علت مهاجرت در نظر گرفته اند: یک دیدگاه عوامل تغییر دهنده و دیگری عوامل رکودی. عامل تغییر دهنده به دگرگونی های مبتنی بر فناوری و مکانیزه شدن کشاورزی اشاره دارد که این عمل سبب بیکاری یا کم کاری کشاورزان می شود که در نتیجه روستاییان را مجبور به مهاجرت می کند. عامل رکودی که در بررسی حاضر تحت عنوان علل جمعیت شناسی مهاجرت معرفی می شود زمانی موثر است که رشد جمعیت به دلیل بهبود نسبی وضع بهداشت و درمان، از تولیدات کشاورزی سنتی سبقت بگیرد و نیروی کار مجبور به حرکت شود (همان، 57). مایکل تودارو درصدد تبیین مهاجرت های روستا - شهری بوده است. فرض اصلی الگوی تودارو این است که هر مهاجر بالقوه، بر مبنای هدف پیشینه سازی "درآمد انتظاری" تصمیم می گیرد که به شهر برود یا نه. در این تصمیم گیری دو عامل اقتصادی اصولی نقش دارند: اولی به تفاوت واقعی موجود بین دستمزد در شهر و روستا مربوط است که به دلیل مهارت های متفاوت و دوره های آموزش کارگران به وجود آمده است. در واقع، وجود تبعیض بین دستمزدهای پرداخت شده به کارگران شهری، در مقایسه با دستمزدهای کارگران ماهر روستایی، اصلی همیشگی در تصمیم به مهاجرت تشخیص داده شده است. دومین عنصر اصلی الگوی مزبور و مهم ترین

است. تقریباً در طول تاریخ بشر، در تمام کشورها و همه زمان ها، مهاجرت از روستا به شهر وجود داشته است. این پدیده را اندیشمندان با توجه به دیدگاه های نظری رایج در علوم اجتماعی تفسیر و تبیین می کنند. مهاجرت های روستا - شهری به عنوان جزو لاینفک فرایند توسعه اقتصادی مطرح می باشد، به گونه ای که برخی از اندیشمندان، توسعه اقتصادی را معادل انتقال نیروی کار از بخش کشاورزی به بخش صنعت تعریف می نمایند (Lewis, 1954; Fei and Ranis, 1961).

در خصوص مهاجرت های روستا - شهری تاکنون مطالعات بسیاری صورت گرفته و نظریات زیادی مطرح گردیده است. در این زمینه کسانی مثل تودارو، لویس، و.... دیدگاه هایی همانند کارکردگرایی، وابستگی، اقتصاد دوگانه و.... مطرح هستند. با تأکید بر علل مهاجرت از روستا به شهر به چند مورد از نظریه های فوق اشاره می شود تا بتوان به دیدی جامع دست یافت. کارکردباوران معتقدند که تمام نیازهای اجتماعی در چارچوب نظام های اجتماعی آموخته می شوند. کنشگران در هر نظام به نیازهایی باور دارند که در آن نظام نمی توانند آنها را برآورده کنند. از این رو ممکن است تحولات لازم برای کاهش ناهماهنگی بین احساس نیاز و امکان تحصیل آن در کنشگر یا در نظام یا در هر دو اتفاق بیافتد. درک ناهماهنگی های بین خصایص فرد و نظام اجتماعی منجر به مهاجرت شخص جهت کاهش ناهماهنگی های ساختی می شود (لهسائی زاده، 1368، 61). کاظمی پور با استفاده از این نظریه در تبیین علل مهاجرت روستاییان به شهر تهران می گوید: "از آن جا که نیازهای اجتماعی افراد در محیط های روستایی برآورده نمی شود و در تعدادی از شهرها پاسخ مناسبی برای آنها وجود دارد، از این رو گونه ای عدم تعادل میان جوامع روستایی و شهری ایجاد

قسمت آن که در سایر الگوهای مهاجرت از روستا به شهر نیست، میزان احتمال موفقیت هر مهاجر در به دست آوردن شغل در شهر است (همان، 58). یکی از نظریات مهم مطرح شده در زمینه مهاجرت روستا-شهری نظریه چرخه حیات است. بر اساس نظریه تحول جمعیت شناختی، بین توسعه یافتگی و تغییر جمعیت رابطه معناداری وجود دارد، به گونه‌ای که نواحی و کشورهای مختلف بر اساس میزان توسعه یافتگی در یکی از مراحل جمعیت شناختی جای می‌گیرند. بر مبنای نظریه تحول جمعیت شناختی، با بررسی روند رشد جمعیت روستاها، می‌توان مراحل را برای افزایش و کاهش جمعیت روستاها در نظر گرفت، همان طور که با استناد به نظریه انتقال جمعیت شناختی، می‌توان اظهار داشت که توسعه یافتگی باعث کاهش نرخ افزایش جمعیت می‌شود ولی اگر منافع توسعه به صورت عادلانه توزیع نشود، باعث ایجاد نابرابری و قطب‌های متراکم جمعیت می‌شود که سرانجام، به نامتعادل شدن توزیع جمعیت در سطح کشور یا منطقه و به دنبال آن، به مهاجرت جمعیت از مناطق غیر برخوردار به ویژه روستاها به شهرها می‌انجامد. بدین ترتیب با توجه به ارتباط معنادار تعداد جمعیت روستا و سطح توسعه یافتگی آن، با ترسیم منحنی تحولات جمعیتی روستا، می‌توان منحنی عمر روستا را ترسیم کرد. روستاها پس از گذراندن مرحله پیدایش، مرحله صعودی را در پیش می‌گیرند. در این مرحله رونق اقتصادی، افزایش امید به زندگی و احیاناً جذب مهاجر باعث افزایش تعداد جمعیت می‌شود. بعضی از روستاها، با ادامه روند جذب جمعیت و یا ادغام با روستاهای دیگر، همچنان این مرحله را ادامه می‌دهند تا سرانجام، بدون گذر از یک دوره حیات، دوران جدیدی از روند تکاملی خود را به صورت شهر آغاز کنند (فیروزنیا، 1385: 41).

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر روش شناسی بر روش تحقیق توصیفی - تحلیلی استوار است. جامعه آماری ما روستاهای 13 گانه دهستان سلوک است که دارای 1232 خانوار بوده که با استفاده از فرمول کوکران تعداد نمونه‌ها (293 نمونه) به عنوان حجم نمونه در نظر گرفته شدند. درباره تعداد دقیق مهاجران روستاها اطلاعات دقیقی وجود ندارد و متناظر با حجم نمونه خانوارهای روستایی ساکن تعداد 293 نفر از خانوارهای مهاجرین به عنوان نمونه خانوارهای مهاجر تعیین شدند. با توجه به تعداد خانوار در هر یک از روستاهای مورد مطالعه، حجم نمونه تعیین شده بین روستاها توزیع شد و سهمیه هر روستا مشخص گردید و نمونه‌گیری از خانوارهای ساکن به طور تصادفی انجام شد.

محدوده مورد مطالعه

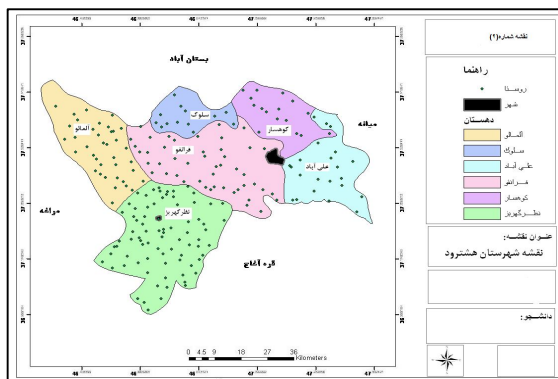
شهرستان هشتگرد یکی از شهرستانهای 19 گانه استان آذربایجان شرقی است که از نظر مختصات جغرافیایی در طول جغرافیایی 46 درجه و 28 دقیقه الی 47 درجه و 19 دقیقه و در عرض شمالی 37 درجه و 12 دقیقه الی 37 درجه و 39 دقیقه واقع گردیده است. از سمت شمال با شهرستان بستان آباد و از شرق با شهرستان میانه و از جنوب با شهرستان چاراویماق از غرب نیز با شهرستان مراغه هم جوار می‌باشد. این شهرستان براساس آخرین تقسیمات کشوری دارای دو بخش (مرکزی، نظر کهریزی) و 6 دهستان (علی آباد، سلوک، قرانقو، سلوک، نظرکهریزی و آلمالو) است. در میان دهستانهای این شهرستان، دهستان نظرکهریزی با وسعت 550/222 کیلومتر مربع و دهستان سلوک با وسعت 136/883 کیلومتر مربع به ترتیب بزرگترین و کوچکترین آن‌ها به شمار می‌آیند. دهستان نظرکهریزی با 72 آبادی دارای سکنه،

دهستان سلوک با داشتن 13 آبادی جزو بخش مرکزی شهرستان هشتروند، در بخش شمالی آن و ما بین شهرستان بستان آباد و هشتروند قرار گرفته است (ت2). که شامل روستاهای جیران دره، چراغچی، خلفه کندی حاتم، سلوک، قره آغاج رود، کماجری، گله ده رود، یساول، ارقنه، بایقارود، بیگ بلاغی، چرلو، صید بیگ می باشد.

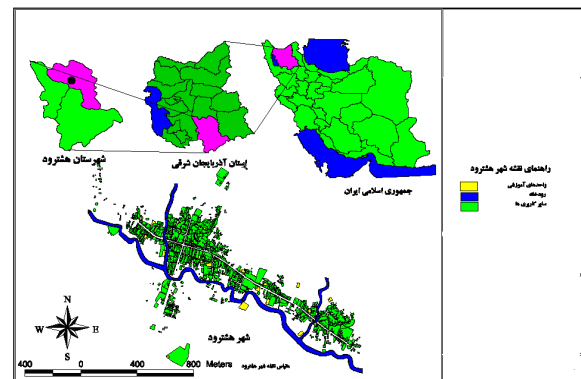
بیشترین نقاط روستایی را در بین دهستانهای شهرستان هشتروند به خود اختصاص داده و دهستان سلوک با 13 آبادی دارای سکنه، کمترین تعداد سکونتگاه روستایی را دارا می باشد. شهر هشتروند مرکز سیاسی شهرستان می باشد که در فاصله 97 کیلومتری جنوب شرق شهر تبریز واقع شده است (ت1) (سازمان مدیریت و برنامه ریزی آذربایجان شرقی، 1385)

نام بخش	شهرهای تابعه	دهستانهای تابعه	مساحت	تعداد آبادی		
				جمع	دارای سکنه	خالی از سکنه
بخش مرکزی	هشتروند	سلوک	216/49	13	13	0
		علی آباد	282/75	22	18	4
		قرانقو	523/95	47	41	6
		کوهسار	136/88	16	15	1
جمع	1	4	1160/08	98	87	11
نظر کهریزی	-	آمالو	348/161	38	31	7
		نظر کهریزی	550/22	73	72	1
جمع	-	2	898/38	111	103	8
جمع شهرستان	1	47	2058/46	209	190	19

ج1. تقسیمات سیاسی شهرستان هشتروند به تفکیک بخش و دهستان در سال 1385.

ت2. نقشه دهستان های شهرستان هشتروند.

ت1. نقشه موقعیت منطقه مورد مطالعه بر اساس تقسیمات سیاسی کشور.

هر چند روستاهای این دهستان، در طی سالهای گذشته از جمعیت خود کاسته اند ولی هیچ یک از آبادیهای آن خالی از سکنه نمی باشد. مرکز این دهستان روستای سلوک می باشد. مساحت آن 216/49 کیلومتر متر مربع می باشد که تراکم جمعیتی آن برابر با 0/21 نفر در هکتار خواهد بود. بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال 1385، دهستان سلوک دارای 5602 نفر جمعیت می باشد. روستاهای صید بیگ و سلوک به ترتیب با داشتن 643 و 630 نفر جمعیت، بزرگترین و روستاهای یساول و قره آغاج رود نیز به ترتیب با داشتن 68 و 24 نفر جمعیت، کوچکترین روستاهای دهستان می باشد (جدول شماره 2)، که این مسئله خود بیانگر اختلاف فاحش بین روستاهای مورد مطالعه از نظر سطوح جمعیتی می باشد.

همچنین به منظور سنجش عوامل اساسی تأثیرگذار بر ماندگاری جمعیت در روستاها با تنظیم پرسشنامه به صورت طیفی از پاسخگویان درخواست گردید تا هر یک از عوامل تأثیرگذار بر ماندگاری جمعیت در روستا را به لحاظ اهمیت رتبه بندی و سپس تأثیر همان عامل را در روستای خود ارزیابی و رتبه بندی نمایند. آن گاه وزن هر یک از عوامل از طریق روش تخصیص خطی محاسبه و برآورد گردیده تا از این طریق اهمیت هر یک از عوامل به شکل استاندارد و در منطقه مورد مطالعه به تفکیک ارائه و مورد مقایسه تطبیقی قرار گیرند. همچنین به منظور ارائه راهبردهای مناسب جهت مقابله با مهاجرت های روستا - شهری (ماندگاری جمعیت) از تکنیک SWOT بهره گرفته است. در این تکنیک فرایند تدوین: سیاست ها و استراتژی های توسعه با لحاظ نمودن نحوه تعامل هر عامل داخلی و خارجی می توان ماتریسی را ترسیم نمود که دارای چهار نوع استراتژی است (ازکیا و همکاران، 1387: 76). بر این اساس

ماتریس SWOT باید بتواند قوت ها فرصت ها را حفظ نموده و همچنین از این مزیت ها استفاده نموده تأثیرات منفی و مخرب ضعف های درونی و تهدیدهای بیرونی را کاهش دهد (Bernroider, 2002, 505). در این روش ابتدا با توجه به بررسی های صورت گرفته روی محیط داخلی و خارجی منطقه، فهرستی از نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدهای مؤثر در مهاجرت های روستا - شهری (ماندگاری جمعیت) مورد شناسایی قرار گرفت و سپس به وسیله نظرخواهی از مردم و وزن دهی به هر کدام از این مسائل و سپس محاسبه و تحلیل آنها، اولویت ها مشخص گردید و در نهایت جهت تقلیل نقاط ضعف و تهدیدها و تقویت و بهبود نقاط قوت و فرصت های موجود در ارتباط با ماندگاری جمعیت در نواحی روستایی مطالعه شده، استراتژی های مناسبی ارائه گردید. همچنین با توجه به نوع کیفی بودن تکنیک و همچنین کیفی بودن شاخص ها قصد تعمیم دهی آنها را برای سایر روستاهای شهرستان نیز می توان در نظر گرفت.

یافته های تحقیق

از مجموع پاسخگویان، 249 نفر معادل 85/4 درصد مرد و 44 نفر معادل 14/6 درصد زن بوده اند. همچنین توزیع سنی پاسخگویان مبین قرارگیری 20/6 درصد در گروه سنی کمتر از 30 سال، 62/7 درصد در گروه سنی 30 تا 50 سال و 16/7 درصد در گروه سنی بالاتر از 50 سال است. 95/4 درصد پاسخگویان متأهل و 3/6 درصد مجرد بوده اند. از میان نمونه های مورد مطالعه 42/7 درصد بی سواد، 10/6 درصد دارای تحصیلات ابتدایی، 25/4 درصد دارای تحصیلات سیکل و 13/3 درصد دارای مدرک دیپلم و 4 درصد مدرک بالاتر از دیپلم داشته اند و در خصوص اشتغال افراد مورد مطالعه، یافته ها نشان می دهد که 57/3 درصد از پاسخگویان دارای شغل زراعت، 1/4

می‌دهد مبین آن است که در میان عوامل مؤثر در ماندگاری جمعیت در روستاهای مورد مطالعه، عوامل اقتصادی از اهمیت بیشتری برخوردار است.

درصد دامداری، 10 درصد زراعت و دامداری و 4 درصد نیز دارای شغل زراعت، باغداری و دامداری بوده‌اند. نتایج پاسخ مخاطبان همان طور که در جدول شماره (2) نشان

مؤلفه ها	شاخص‌ها	میانگین استاندارد	وزن	رتبه	میانگین وضع موجود	وزن	رتبه	Z محاسبه شده	sig
اقتصادی	بیکاری	4/98	0/282	2	4/94	0/282	2	-1/279	0/201
	ناکافی بودن درآمد	5/40	0/398	1	5/40	0/398	1	-0/229	0/819
	نداشتن زمین کشاورزی	4/16	0/176	3	3/98	0/176	3	-3/304	0/001
	هزینه‌های بالای زندگی	3/9	0/088	4	3/13	0/013	6	-8/149	0/000
	فقدان خدمات آموزش مهارت‌های شغلی	3/22	0/034	5	3/11	0/088	4	-2/226	0/026
	فقدان امکانات زیربنایی و زیرساختی	3	0/013	6	3/18	0/034	5	-2/658	0/008
	جمع	-	1	-	-	1	-	-	-
اجتماعی و محیطی	فقدان امکانات بهداشتی و درمانی	3/16	0/071	6	2/9	0/071	6	-5/039	0/000
	فقدان خدمات آموزشی و فرهنگی	4/32	0/160	3	4/32	0/160	3	-1/701	0/089
	فقدان امکانات تفریحی و سرگرمی	1/02	0/002	11	0/67	0/008	10	-6/896	0/000
	فقدان انگیزه پیشرفت	5/58	0/240	1	5/62	0/240	1	-1/460	0/144
	کمبود آب کشاورزی	5/14	0/198	2	4/86	0/198	2	-4/480	0/000
	اختلافات قومی، قبیله‌ای یا خانوادگی	1/14	0/031	8	0/5	0/002	11	-7/880	0/000
	پایبندی به آداب و رسوم و سنتها	1/14	0/017	9	0/7	0/017	9	-7/253	0/000
	فقدان امنیت اجتماعی	1/08	0/008	10	0/63	0/031	8	-7/267	0/000
	دوری از اقوام، آشنایان و دوستان	2/42	0/050	7	2/01	0/050	7	-6/831	0/000
	فقدان امنیت و تهدیدهای محیطی	3/30	0/097	5	3/01	0/097	5	-4/831	0/000
	فقدان مسکن مناسب و آسایش	3/35	0/126	4	2/93	0/126	4	-6/967	0/000
	جمع	-	1	-	-	1	-	-	-

ج 2. اولویت بندی متغیرهای مؤثر بر ماندگاری جمعیت روستایی.

به طوری که در شکل استاندارد و در منطقه مورد مطالعه بیشترین عوامل تأثیرگذار اجتماعی و محیطی بر ماندگاری جمعیت روستایی به ترتیب فقدان انگیزه پیشرفت و ناامیدی، کمبود آب کشاورزی، فقدان امکانات آموزشی و فرهنگی و فقدان مسکن مناسب و ارزان قلمداد شده است. همچنین نتایج پاسخ مخاطبان به سؤال مربوط به راهکارهای مؤثر در ماندگاری جمعیت روستایی و نیز کاهش مهاجرت در منطقه مورد مطالعه نشان می‌دهد که از نظر مخاطبان عوامل اقتصادی می‌تواند بیشترین تأثیر را در ماندگاری جمعیت روستایی و کاهش مهاجرت روستایی - شهری داشته باشد. در میان عوامل اقتصادی مؤثر در کاهش مهاجرت روستایی - شهری در شکل استاندارد بیشترین امتیاز به ترتیب به ایجاد فرصت‌های شغلی، اعطای تسهیلات و وام‌های کم بهره، فراهم نمودن امکانات زیربنایی و زیرساختی، کاهش هزینه‌های زندگی و همچنین ایجاد انگیزه پیشرفت و آینده‌ای روشن، تخصیص حق آب به روستاییان، ایجاد مسکن امن، مناسب و ارزان، مشارکت و همیاری میان روستاییان برای کمک به اشخاص نیازمند و فراهم نمودن امکانات آموزشی و فرهنگی نیز از جمله راهکارهای اجتماعی و محیطی جهت کاهش مهاجرت‌های روستایی - شهری و ماندگاری جمعیت در مناطق روستایی به شکل استاندارد و در منطقه مورد مطالعه عنوان شده‌اند. همچنین به منظور ارائه راهکارها و سیاست‌های توسعه نواحی روستایی در منطقه مورد مطالعه از طریق ماندگاری جمعیت در مناطق روستایی، شناخت عوامل چهارگانه (SWOT) در جهت رفع ضعف‌ها، تهدیدها و بهبود قوت‌ها امری اجتناب ناپذیر تلقی شده است. بر این مبنا، راهکار توسعه این نواحی با فهرست نمودن مهم‌ترین نقاط قوت‌ها و ضعف‌ها به منظور، طرح راهبردهای تهاجمی مبتنی بر بهره‌گیری از برتری‌های رقابتی نواحی روستایی، تبیین

مهم‌ترین فرصت‌های پیش رو به منظور رفع نقاط ضعف درون ناحیه‌ای از طریق ارائه راهبردهای بازنگری به منظور تخصیص منابع، طرح مهم‌ترین قوت‌های درون ناحیه‌ای به منظور رفع تهدیدهای برون ناحیه‌ای، با تأکید بر راهبردهای تنوع بخشی در جهت رفع نیازمندی‌های نواحی روستایی و نیز طرح راهبردهای تدافعی به منظور رفع آسیب پذیری ناحیه‌ای به مرحله اجرا گذشته شده است. در ابتدا عوامل داخلی مؤثر بر مهاجرت در منطقه مورد مطالعه جهت شناسایی نقاط ضعف و قوت مورد سنجش قرار گرفته است. عوامل خارجی نیز جهت شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهایی که این ناحیه در ارتباط با مهاجرت با آن مواجه است در مرحله بعد مورد بررسی قرار داده شده است. بنابراین بر اساس مطالعات انجام شده، مجموعه قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای موجود و مؤثر بر این ناحیه از لحاظ پدیده مهاجرت در غالب دو بعد از ابعاد توسعه روستایی (اقتصادی، اجتماعی و محیطی) مورد توجه قرار گرفته است. همان طوری که جدول شماره (3) نشان می‌دهد در نواحی روستایی مطالعه شده تعداد 10 قوت داخلی در برابر 9 نقطه ضعف داخلی و تعداد 11 فرصت خارجی در برابر 9 تهدید خارجی مورد شناسایی و ارزیابی قرار داده شده است. به این ترتیب در مجموع تعداد 21 نقطه قوت و فرصت به عنوان مزیت‌ها و 18 ضعف و تهدید به عنوان محدودیت‌ها و تنگناهای پیش روی روستاهای این منطقه جهت ماندگاری جمعیت در مناطق روستایی قابل شناسایی است. علاوه بر آن چه گفته شد در این قسمت سعی شد تا به وسیله پرسشنامه مزیت‌ها و محدودیت‌های عمده ناحیه جهت اولویت بندی گزینه‌ها از دیدگاه مردم منطقه ارزیابی شود تا علاوه بر مشارکتی کردن این روش بتوان نتیجه را به صورت کمی و اصولی‌تری به دست آورد. بنابراین با توجه به نظرات

و 285 به عنوان مهم ترین نقاط قوت داخلی و در مقابل عامل برخورداری از جاذبه های فرهنگی با مجموع امتیاز 53 به عنوان کم اهمیت ترین نقطه قوت داخلی در ماندگاری جمعیت در مناطق روستایی در منطقه مورد مطالعه است. همچنین از نظر مردم عامل اعطای تسهیلات و وام های کم بهره به روستاییان با مجموع امتیاز 793 به عنوان مهم ترین عامل فرصت بیرونی در کاهش مهاجرت قرار دارد، در مقابل مؤلفه خرید محصولات کشاورزان به قیمت مناسب و امکان تأسیس صندوق های حمایتی و خرد هر دو با مجموع امتیاز 30 به عنوان کم اهمیت ترین فرصت بیرونی به شمار می رود.

مردم و محاسبات انجام شده مجموع وزن های داده شده به هر یک از قوت ها، ضعف ها، فرصت ها و تهدیدها در قالب جداول (4) و (5) ارائه شده است. در این بین به فرصت ها و قوت های عالی نمره چهار، فرصت ها و قوت های معمولی نمره سه، ضعف ها و تهدیدهای معمولی نمره دو و ضعف ها و تهدیدهای جدی نمره یک داده شده است. آنگاه با ضرب نمره در وزن هر عامل وزن نهایی محاسبه و ارزیابی شده است. تحلیل تکنیک SWOT نشان می دهد که از نظر جامعه نمونه مؤلفه های برخورداری از روحیه همیاری و مشارکت و قابلیت انجام فعالیت های کشاورزی به ترتیب با مجموع امتیازهای 45

بیرونی	داخلی
تهدیدها (T) T1- هزینه های بالای زندگی T2- دسترسی نامناسب به خدمات آموزشی T3- فقدان امنیت و تهدیدهای محیطی T4- دسترسی نامناسب به امکانات بهداشتی و درمانی T5- فقدان امنیت اجتماعی T6- دسترسی سخت به امکانات تفریحی و فراغتی T7- اختلافات قومی و قبیله ای با روستاهای پیرامون T8- ترس از آوارگی و سردرگمی در غربت T9- نگرانی از آینده فرزندان T10- فقدان ارائه آموزش مهارت های لازم شغلی T11- اعتیاد جوانان	ضعف ها (W) W1- بیکاری W2- ناکافی بودن درآمد W3- نداشتن زمین کشاورزی W4- کمبود آب کشاورزی W5- فقدان انگیزه پیشرفت W6- فقدان مسکن امن، مناسب و ارزان W7- دوری از اقوام و آشنایان و دوستان W8- فقدان ارائه امکانات زیربنایی وزیر ساختی
فرصت ها (O) O1- ارائه تسهیلات اعتباری و وام توسط دولت با سود کم O2- توجه دولت به روستاها در برنامه های توسعه O3- تأمین بیمه های رایگان به روستاییان O4- امکان تأسیس صندوق های حمایتی و خرد روستایی O5- گرایش به گردشگری روستایی O6- تضمین خرید محصولات کشاورزی O7- کارآفرینی به منظور تنوع فرصت های شغلی	قوت ها (S) S1- پایبندی به آداب و رسوم و سنت ها S2- برخورداری از روحیه همیاری و مشارکت S3- برخورداری از جاذبه ها طبیعی (میراث طبیعی) S4- برخورداری از جاذبه های فرهنگی (میراث فرهنگی) S5- قابلیت انجام فعالیت های کشاورزی S6- زندگی در محیط آرام و بی دغدغه

3. ماتریس SWOT (عوامل تأثیر گذار بر ماندگاری جمعیت در مناطق روستایی دهستان مورد مطالعه).

در مورد نقاط ضعف داخلی، جامعه نمونه بر این عقیده بودند که که درآمد ناکافی و بیکاری به ترتیب با مجموع امتیاز 726 و 697 با اهمیت ترین نقاط ضعف داخلی هستند، در حالی که دوری از اقوام، آشنایان و دوستان با مجموع امتیاز 302 کم اهمیت ترین نقطه ضعف داخلی در ماندگاری جمعیت می باشد. همچنین عامل فقدان امنیت اجتماعی با امتیاز نهایی 0/14 به عنوان مهم ترین تهدید بیرونی به شمار رفته و پس از آن به ترتیب، فقدان ارائه خدمات آموزش مهارت های لازم شغلی و فقدان ارائه

امکانات تفریحی و فراغت با امتیاز نهایی 0/13 به عنوان با اهمیت ترین تهدیدهای بیرونی قرار دارند، در مقابل عامل اعتیاد در بین جوانان روستایی با امتیازهای 0/01 به عنوان کم اهمیت ترین تهدیدی بیرونی مورد شناسایی قرار گرفته است.

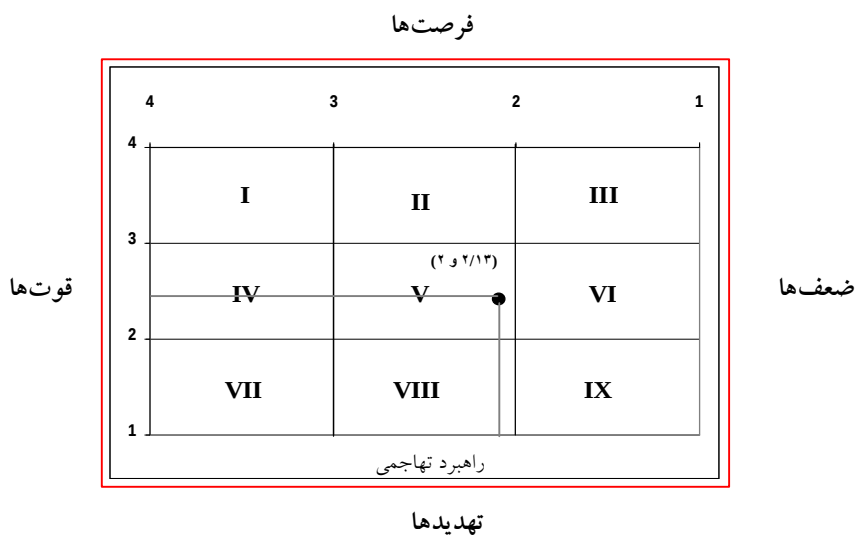
در این راستا با توجه به نقاط ضعف، قوت ها، تهدیدها و فرصت های شناسایی شده در منطقه مورد مطالعه، راهبرد تهاجمی به منظور ماندگاری جمعیت در مناطق روستایی پیشنهاد می گردد (ت 3)

عوامل داخلی	شاخص ها	مجموع امتیازها	وزن نسبی	نمره	نمره وزن
قوت ها	پایبندی به آداب و رسوم و سنتها	266	0/05	4	0/18
	برخورداری از روحیه همیاری و مشارکت	430	0/08	4	0/32
	برخورداری از جاذبه های طبیعی	80	0/02	3	0/05
	برخورداری از جاذبه های فرهنگی	58	0/07	3	0/03
	قابلیت انجام فعالیت های کشاورزی	295	0/05	4	0/20
ضعف ها	ناکافی بودن درآمد	726	0/13	1	0/13
	بیکاری	697	0/12	1	0/12
	نداشتن زمین کشاورزی	577	0/11	2	0/21
	فقدان ارائه امکانات زیربنایی و زیرساختی	517	0/09	2	0/18
	فقدان انگیزه پیشرفت در روستا	690	0/12	1	0/12
	کمبود آب کشاورزی	558	0/10	2	0/20
	فقدان مسکن امن، مناسب و ارزان	410	0/07	2	0/15
	دوری از اقوام، آشنایان و دوستان	312	0/05	2	0/11
	جمع	5616	1	31	2

ج 4. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (قوت ها و ضعف ها)

عوامل بیرونی	شاخص‌ها	مجموع امتیازها	وزن نسبی	وزن دهی	امتیاز نهایی
فرصت‌ها	ارائه تسهیلات اعتباری و وام‌های کم بهره توسط دولت	793	0/20	4	0/82
	توجه دولت به روستاها در برنامه‌های توسعه	40	0/01	3	0/03
	تأمین بیمه‌های رایگان برای روستاییان	200	0/06	4	0/23
	امکان تأسیس صندوق‌های حمایتی و خرد روستایی	30	0/01	3	0/02
	گرایش به گردشگری روستایی	58	0/02	3	0/05
	تضمین خرید محصولات کشاورزی	30	0/01	3	0/02
	کارآفرینی به منظور تنوع فرصت‌های شغلی	69	0/02	3	0/05
تهدیدها	هزینه‌های بالای زندگی	485	0/13	1	0/13
	دسترسی نامناسب به خدمات آموزشی	478	0/12	1	0/12
	فقدان امنیت و تهدیدهای محیطی	390	0/11	1	0/11
	دسترسی نامناسب به امکانات بهداشتی و درمانی	372	0/10	1	0/10
	فقدان امنیت اجتماعی	269	0/07	2	0/14
	دسترسی سخت به امکانات تفریحی و فراغت	266	0/07	2	0/13
	اختلافات قومی و قبیله‌ای با روستاهای پیرامون	210	0/06	2	0/12
	ترس از آوارگی و سردرگمی در غربت	30	0/01	2	0/02
	اعتماد در بین جوانان روستا	19	0/01	2	0/01
	نگرانی از آینده فرزندان	38	0/01	2	0/02
	جمع	3777	1	39	2/13

ج 5. ماتریس ارزیابی عوامل بیرونی (فرصت‌ها و تهدیدها).

ت 3. راهبرد پیشنهادی برای ماندگاری جمعیت در مناطق روستایی برای دهستان سلوک.

بدین ترتیب بر اساس ماتریس عوامل خارجی شامل فرصت‌ها و تهدیدها (جدول شماره 5) و عوامل داخلی شامل قوت‌ها و ضعف‌ها (جدول شماره 4) که متناسب با هر متغیر ضرایب اهمیت، رتبه و نمره آنان محاسبه شده، استراتژی تهاجمی با راهبردهای فرعی مندرج در جدول شماره (6) پیشنهاد می‌شود.

این استراتژی به اقداماتی نظیر بهره‌گیری از جاذبه‌های طبیعی و جاذبه‌های فرهنگی به‌منظور توسعه گردشگری روستایی در راستای توسعه اشتغال زایی و تنوع شغلی، اقدامات اولیه دولت از قبیل ارائه تسهیلات و وام‌های کم بهره به روستاییان جهت بسط و توسعه فعالیت‌های کشاورزی و... اشاره شده است.

قوت‌ها (S) S1- پایبندی به آداب و رسوم و سنت‌ها S2- برخورداری از روحیه همیاری و مشارکت S3- برخورداری از جاذبه‌های طبیعی S4- برخورداری از جاذبه‌های فرهنگی S5- قابلیت انجام فعالیت‌های کشاورزی	مؤلفه های داخلی و خارجی تأثیرگذار بر ماندگاری جمعیت در مناطق روستایی دهستان سلوک
استراتژی تهاجمی (SO) 1. بهره‌گیری از جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی به‌منظور توسعه گردشگری در راستای توسعه اشتغال زایی و تنوع شغلی در منطقه 2. ارائه تسهیلات و وام‌های کم بهره توسط دولت به کشاورزان به‌منظور بسط و توسعه فعالیت‌های کشاورزی و بهبود دسترسی به منابع آب کشاورزی 3. ارائه وام‌های کم بهره به‌منظور بسط و توسعه مسکن امن و مناسب 4. تأسیس صندوق‌های حمایتی و خرد روستایی به‌منظور توسعه کارآفرینی روستایی و حمایت از فعالیت‌های تولید	فرصت‌ها (O) O1- در ارائه تسهیلات اعتباری و وام کم بهره توسط دولت O2- توجه دولت به روستاها در برنامه‌های توسعه O3- تأمین بیمه‌های رایگان برای روستاییان O4- امکان تأسیس صندوق‌های حمایتی و خرد روستایی O5- گرایش به گردشگری روستایی O6- تضمین خرید محصولات کشاورزی O7- کارآفرینی به‌منظور تنوع فرصت‌های شغلی

ج 6. استراتژی‌های تهاجمی پیشنهاد شده.

نتیجه

مهاجرت‌های روستایی عمدتاً از عدم زیرساخت‌های اقتصادی و خدمات زیربنایی مناسب در روستاها از یک سو و انتظار درآمد و اشتغال بهتر به همراه وجود خدمات

همان‌طور که در جدول شماره (8) نشان داده شده است در استراتژی مطرح شده چند اولویت قابل استفاده خواهد بود تا از طریق آن بتوان با به‌کارگیری فرصت‌های موجود و نیز قوت‌های داخلی منطقه اقدامات موثری را جهت ماندگاری جمعیت در مناطق روستایی ارائه داد؛ در

بخشید، البته سیاست‌گذاری و برنامه‌های دولت نیز بر مسئله مهاجرت مؤثر است. مدیران دولتی می‌توانند با اقداماتی چون حمایت از تولیدکنندگان داخلی، تضمین خرید محصولات کشاورزی و ایجاد بازارهای فروش داخلی و خارجی برای آن‌ها و ... بر مهاجرت مسلط شوند؛ ولی در مقابل برنامه‌ریزی‌های بخشی و قطب‌گرا می‌تواند نتایج معکوسی را به دنبال داشته باشد.

منابع

- ازکیا، مصطفی و زارع، عادل و ایمانی، علی. (1387)، رهیافت‌ها و روش‌های تحقیق کیفی در توسعه روستایی، تهران، نشر نی.
- ارشاد، فرهنگ و آقائی، داود. (1381)، تصویری از مهاجرت در استان خوزستان در دهه 1365-1375 و موضوع مهاجرت بازگشتی. مجله جامعه‌شناسی ایران. بهار 1381. 4 (1): 79 - 89.
- امان‌اللهی بهاروند، سکندر. (1383)، زوال کوچ نشینی در ایران، یکجانشینی ایلات و عشایر، فصلنامه مطالعات ملی، وزارت جهاد کشاورزی، سال پنجم، شماره 1.
- بیک محمدی، حسن و مختاری ملک آبادیف رضا. (1382)، تحلیلی جغرافیایی بر روند مهاجرت در استان خوزستان، مجله جغرافیا و توسعه، زاهدان، 36-21.
- تودار و، مایکل. (1367)، مهاجرت‌های داخلی در کشورهای در حال توسعه، ترجمه مصطفی سرمدی و پروین رئیسی، دفتر بین‌المللی کار، تهران.
- دانشور کاخکی، محمود و همکاران. (1385)، بررسی تأثیر افزایش بهره‌وری کشاورزی بر مهاجرت روستایی در ایران، مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی، شماره 4، 2-21.
- زنجانی، حبیب‌الله. (1380)، مهاجرت، تهران: انتشارات سمت.
- سرشماری آماری نفوس و مسکن، مرکز آمار ایران، شهرستان هشتروند (1385).
- شکوئی، حسین. (1383)، دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، انتشارات سمت.

و تسهیلات رفاهی، آموزشی و بهداشتی برتر در شهرها از سوی دیگر، متأثر می‌گردد. از طرفی نیز تسلط یک‌سویه شهر بر روستا در طی دهه‌های اخیر، و در ایران مخصوصاً بعد از اصلاحات ارضی و به هم خوردن روابط متقابل شهر و روستا و وابستگی دو جانبه‌ای که در کارکردهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی داشته و مکمل یکدیگر بودند، دست به دست هم داده و در حال حاضر به تضعیف هر چه بیشتر روستا از نظر بنیه اقتصادی و به نسبت جلوه و توسعه برتر شهری انجامیده و زمینه مهاجرت‌های روستایی شهری را فراهم، بلکه تشدید نموده است. امروزه یکی از چالش‌های اساسی فرا روی جامعه روستایی کشورمان خروج نیروی فعال از روستا و روی آوردن آن‌ها به شهر می‌باشد و قوانین محدودسازی جابه‌جایی‌ها در مقابل آن ناتوان است. از آغاز قرن اخیر سیاست‌های اتخاذ شده در زمینه نوسازی اقتصادی و اجتماعی موجب پیدایش پدیده مهاجرت و شدت گرفتن فزاینده آن با گذشت زمان شده است. این پویای مهاجرتی، یک رشته تغییرات مهم و اساسی در ساختار اقتصادی و اجتماعی کشور پدید آورده است. با توجه به منابع نظریه‌ای تحقیق و مطالعات میدانی به عمل آمده به منظور ارائه راهبرد مناسب برای ماندگاری جمعیت در مناطق روستایی، با استفاده از تکنیک SWOT پاسخ‌های عملی در دو بخش اقتصادی، اجتماعی و محیطی نشان می‌دهد که بسط و توسعه فرصت‌های شغلی در راستای بهره‌گیری از قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی منطقه‌ای از مهم‌ترین راهبردهای ماندگاری جمعیت در مناطق روستایی است. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهند که می‌توان از طریق توسعه کارآفرینی و نیز رویکرد مشارکتی به برنامه‌های توسعه روستایی ضمن تقویت روحیه و بسط انگیزه زمینه‌های امیدواری را در روستاها تقویت نموده تا از این طریق انگیزه ماندگاری در روستاها را تحکیم

- طاهر خانی، مهدی. (1380)، تحلیلی بر عوامل مؤثر بر مهاجرت‌های روستا- شهری، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال شانزدهم، شماره 3. 68-89.
- عاشری، امامعلی. (1383)، بررسی تأثیر فعالیت‌های عمرانی جهاد سازندگی بر تثبیت جمعیت روستایی در مقطع زمانی 75 تا 1355، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره 1، سال نوزدهم، شماره پیاپی 72.
- فیروزنیا، قدیر. (1385)، تبیین استمرار کارکرد اقتصادی روستاهای در معرض تخلیه جمعیتی شهرستان قزوین، رساله دکتری، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- قاسمی اردهایی، علی. (1385)، بررسی علل مهاجرت روستاییان به شهرها در ایران با فراتحلیل پایان نامه‌های تحصیلی (مقطع زمانی 1359-83)، فصلنامه روستا و توسعه، بهار 1385. (1)9: 51-80.
- کوئن، بروس. (1380)، مبانی جمعیت‌شناسی، ترجمه غلامعلی توسلی و رضا فاضل، انتشارات سمت.
- لهسایی زاده، عبدالعلی. (1368)، نظریات مهاجرت. شیراز، انتشارات نوید شیراز.
- لهسایی زاده، عبدالعلی. (1387)، مهاجرت‌های روستایی شهری، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، تهران: سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور. 780-799.
- مهدوی، مسعود و همکاران. (1383)، نقش عوامل جغرافیای طبیعی در ناپایداری و مهاجرت‌های روستایی استان زنجان، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره 48. 201-220.
- Adamo, Susana, (2003), social sustainability and social Resilience Rural communities in dry lands: the case of jachal (Argentina) in the 19an centuries. Association, Dallas, Texas.
- Balan, Jorge, (1996), Demographic trends and migratory movements form Latin, America and Carabian, OCDE, International conference on migration, Rome
- Fei, J. C. H., and Ranis, G. (1961); a Theory of Economic Development, Am. Econ Rev., 533-565.
- Goldsmith, P., Gunjab, K. and Ndarshikanye, B. (2004); Rural Urban Migration and Agricultural Productivity: the case of Senegal, Agricultural Economics, And No.31: 33-45.
- Lewis, W. A. (1954) ; Economic development with unlimited supplies of labor, Manchester School of Econ., Social study, 22: 139-192.